

УДК 343.533

*Ю. М. Піцик**секретар**Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів***КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА КІБЕРЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ**

Комп'ютеризацію як суспільне явище можна вважати не лише прогресивним кроком людства, але й негативним стимулом, що призвів до появи нового виду злочинів проти власності – злочинів, які вчиняються у кіберпросторі (кіберзлочинів проти власності). Кіберзлочинність можна вважати об'єднуючим поняттям, що характеризує пов'язані кримінальні дії (кіберзалежні та кіберутворюючі злочини проти власності).

Кіберзалежні злочини проти власності – це злочини, які вчиняються з використанням комп'ютерів, комп'ютерних мереж чи інших комунікаційних форм. Такі, наприклад, як поширення вірусів та інших шкідливих програм, хакерство, зламування серверів для захоплення мережевої інфраструктури або веб-сторінок. Кіберзалежні злочини проти власності спрямовані на пошкодження комп'ютерів та джерел мережі, їх метою та результатом є шахрайство. Кіберутворюючі злочини проти власності – це традиційні види злочинів, які стали кіберзлочинами через використання комп'ютерів, комп'ютерних мереж та інших видів комунікації. На відміну від кіберзалежних злочинів проти власності, вони можуть вчинятися і без застосування «комп'ютерного елемента» [1, с. 5]. З метою ефективної правової регламентації відносин, що місять в собі елементи злочину (об'єкт, суб'єкт тощо), та результативності юридичного закріплення даного виду злочинних діянь необхідним є розуміння природи вчинюваних кримінальних правопорушень.

Проблему кіберзлочинності на теренах України та у зарубіжній науці досліджували такі автори: В. Дзюндзюк, Б. Дзюндзюк, М. МакГуайр, С. Даулінг, С. Фафінські та інші.

Метою статті є юридичний аналіз кіберзлочинів проти власності.

Кіберзлочини можуть загрожувати не лише відносинам у сфері комп'ютерної інформації, а й різним суспільним відносинам. Це пов'язано з тим, що в кіберпросторі існує можливість здійснення двох видів кіберзлочинів: одно- і двохоб'єктних. У першому випадку винний заподіює шкоду одній групі суспільних відносин (відносинам власності), у другому – відразу двом (відносинам власності і відносинам у сфері комп'ютерної інформації).

Родовим об'єктом усіх злочинів проти власності, вчинених у кіберпросторі, слід визнати відносини власності, що забезпечують матеріальний до-

бробут особи, суспільства і держави, оскільки на них направлена суспільно небезпечна дія і насамперед саме їм заподіюється шкода. Залежно від способу вчинення злочину додатковим об'єктом може бути сукупність суспільних відносин щодо правомірного безпечного використання комп'ютерної інформації, а також громадська безпека і громадський порядок.

На підставі проведеного нами дослідження доцільно виділити за родовим об'єктом посягання такі злочини проти власності, які вчиняються в кіберпросторі: шахрайство, привласнення і розтрата, вимагання, заподіяння майнової шкоди шляхом обману та зловживання довірою, умисне знищення або пошкодження чужого майна.

Предмет кіберзлочинів може відрізнитися від предмета аналогічних злочинів, вчинених у матеріальному світі, і мати свої особливості. Оскільки кіберпростір є сферою діяльності в інформаційному просторі, тобто певною віртуальною реальністю, то такі суспільно небезпечні діяння, як, наприклад, крадіжка, не можуть бути спрямовані на вилучення конкретних матеріальних предметів (гаманець, телефон), оскільки вони просто не можуть існувати в кіберпросторі. Однак дані злочини можуть бути спрямовані на інші предмети, що мають таку ж економічну значимість, існування яких можливе в цифровому середовищі (безготівкові та електронні грошові кошти, криптовалюта). Водночас кіберпростір дає доступ до деяких матеріальних предметів (комп'ютер, планшет або смартфон), які за наявності певних навичок можна навмисне пошкодити або зовсім знищити. Ми вважаємо, що потрібно зупинитися на вивченні предметів кіберзлочинів, якими є електронні гроші та криптовалюта.

Щоб визначити, чи можуть електронні грошові кошти бути предметом злочинів проти власності, необхідно з'ясувати юридичну природу цього інструменту. Попри те, що з моменту появи платіжних систем минуло досить багато часу, а вони міцно увійшли до побутового життя мільйонів людей, загальноновизнаного поняття електронних грошей досі немає.

У юридичній доктрині не склалося єдиного підходу до розуміння електронних грошей, і науковцями пропонувалися різні визначення цього поняття. У вітчизняному законодавстві електронні гроші визначено як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, при-

ймаються як засіб платежу особами іншими, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі (п. 15.1 ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346–III). Пункт 1.3 Положення про електронні гроші в Україні, затверджений постановою Правління Національного банку України від 4 листопада 2010 р. № 481, дещо звужує поняття та визначає електронні гроші як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента.

Ці визначення дають змогу виокремити ознаки відповідної категорії [2, с. 13–16]: а) за правовою природою електронні гроші становлять грошове зобов'язання певної особи, що здійснює їх випуск, тобто є зобов'язанням боржника сплатити кредитору певну грошову суму відповідно до цивільного правочину (договору) та на певних підставах, передбачених законодавством України; б) їх матеріальним виразом є одиниця вартості, яка зберігається на електронному пристрої у формі певного технічного символу; в) електронні гроші приймаються як засоби платежу. Запропоновані ознаки дають змогу дійти висновку про те, що електронні гроші мають самостійну економічну цінність, враховуючи яку під випуском електронних грошей необхідно розуміти лише зміну форми виразу коштів з готівкових чи безготівкових на відповідні одиниці вартості в електронному вигляді, що зберігаються на електронному пристрої, і навпаки – під час погашення змінюється форма вказаних одиниць вартості з електронної форми на готівкову чи безготівкову, з розрахунку один до одного. Підтвердженням цього є п. 2.3 вказаного Положення про електронні гроші в Україні, у якому зазначається, що електронні гроші вважаються випущеними з часу їх завантаження емітентом або оператором на електронний пристрій, що перебуває в розпорядженні користувача.

Найповніша дефініція поняття електронних грошей міститься в директиві Європейського парламенту і Ради Європейського Союзу 2000/46/ЕС від 18 вересня 2000 р. «Про започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними», яка декларує, що електронні гроші можуть розглядатися як електронний замінник монет і банкнот, який зберігається на електронному пристрої, наприклад на чіп-картці або у пам'яті комп'ютера, і який, в основному, призначений для здійснення електронних банківських платежів обмеженими сумами. Таким чином, електронні гроші можна віднести до особливого різновиду безготівкових грошових коштів. Тому вони можуть виступати предметом злочинів проти власності.

Слід зазначити, що відповідно до п. 1.14 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», платіжна картка як спеціальний платіжний засіб від 5 квітня 2001 р. є платіжним інструментом, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держателем цього інструмента ініціюється переказ грошей з відповідного рахунку платника або банку, а також здійснюються інші операції, передбачені відповідним договором. За допомогою спеціальних платіжних засобів формуються документи за операціями із застосуванням спеціальних платіжних засобів або надаються інші послуги держателям спеціальних платіжних засобів. Платіжна картка фактично є засобом доступу особи до готівкових грошей, тобто саме викрадення платіжної картки без її використання не є закінченим злочином, оскільки винний має на меті заволодіти певною сумою коштів.

Ми вбачаємо актуальною проблему визнання предметом злочинів проти власності криптовалюти. Безперечно, більшість розрахунків у світі відбувається у безготівковій формі, але поряд з консервативними електронними засобами особливої уваги заслуговують криптовалюти.

Правова природа криптовалюти остаточно не визначена, вітчизняне законодавство та правова теорія ще не достатньо повно з'ясували ознаки та правовий статус такого фінансового інструмента. Хоча окремі дослідники вказують на те, що криптовалюта – це електронні гроші. Визначальною особливістю електронних грошей є те, що з одного боку, вони є засобом платежу, а з іншого – зобов'язанням емітента, яке має бути виконано за допомогою традиційних грошей. Електронні гроші не мають своєї вартості і є, по суті, одиницями виміру звичайних грошей; вони не можуть існувати поза консервативною фіатно-кредитною грошовою системою.

Законом України «Про Національний банк України» визначено, що грошовий сурогат – це будь-які документи у вигляді грошових знаків, що відрізняються від грошової одиниці України, випущені в обіг не НБУ і виготовлені з метою здійснення платежів у господарському обороті. Водночас ознаки криптовалюти не підпадають під поняття електронного документа, адже електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, враховуючи обов'язкові реквізити документа. У зв'язку з викладеним доцільно зазначити, що попри відсутність законодавчого закріплення криптовалюти – це перспективна технологія, що буде розвиватись. Кількість людей, які довіряють криптовалютам, постійно зростає, сьогодні за Bitcoin можна придбати товари, розрахуватися за послуги, а темпи приросту капіталу їх власників складали в окремі дні 100%, 200% і навіть 1000%.

Згідно зі статистичними даними Міністерства внутрішніх справ України за 2015 рік, 46% від загальної кількості злочинів, які були у провадженні підрозділів по боротьбі з кіберзлочинністю, становлять злочини, вчинені за ознаками ст. 190 Кримінального кодексу України. Середньостатистичний показник розкриття цього виду злочинів становить 53%. А загальна сума збитків від шахрайських операцій, згідно з матеріалами кримінальних проваджень цієї категорії, у минулому році перевищила 67,8 млн грн, з яких вдалося заблокувати та повернути потерпілим близько 47,5 млн грн, що становить 70,1%. Саме тому актуальним на сучасному етапі є питання визнання криптовалюти предметом злочинів проти власності [3, с. 48–49.].

У теорії кримінального права вважають, що предмет злочинів проти власності повинен містити три основні ознаки. Перша – економічна ознака: предмет злочинів проти власності повинен мати певну економічну значимість, тобто мати вартість. Друга – матеріальна ознака: предмет розкрадання повинен бути предметом матеріального світу, тобто речовим майном або правом на нього. Третя – юридична ознака: предметом злочинів проти власності може бути тільки чуже майно (право на майно). Тільки за наявності всіх трьох ознак можна стверджувати, що такий предмет може бути предметом злочинів проти власності.

Криптовалюта, безумовно, має вартість. Цей факт можна побачити на прикладі біткоїнів (далі – BTC). Біткоїн (від англ. “Bit” – біт, тобто міра обчислення інформації, і “coin” – монета) – це криптовалюта з відкритим вихідним кодом, яка не має банку-емітента, створена особою (або групою осіб) із псевдонімом Сатоши Накамото. Відомо, що вона використовує технологію P2P (peer-to-peer), аналогічну загальновідомим торрентам.

Щоб заробити 1 BTC користувачі системи «біткоїн» надають обчислювальну потужність свого комп'ютера, а система нараховує на електронний гаманець користувача певну суму BTC. Спочатку вартість такої криптовалюти становила приблизно 0,3 цента США за 1 BTC, однак через те, що система стала досить популярною, вартість BTC різко зросла. Пікова вартість BTC була зафіксована 4 грудня 2013 року і становила 1240 доларів США за 1 BTC. При цьому загальна сума всіх криптовалют у світі (включаючи BTC) на 2015 рік становила приблизно 5 млрд доларів США.

BTC відрізняються від електронних і безготівкових грошей тим, що вони нічим не забезпечені і за своєю природою не є борговим зобов'язанням, оскільки у світі немає банку-емітента, який випускає цю валюту. Транзакції BTC миттєві, анонімні і проходять у всьому світі, при цьому за них не стягується комісія. Іншими словами, система

«біткоїн» – це аналог фінансової піраміди, а BTC – це «електронні фантики», куплені за реальні гроші. Їх вартість визначають самі люди на торгах і біржах.

Однак неможливо заперечувати той факт, що криптовалюта має вартість, оскільки її можна обміняти на реальні гроші (як на гривні, так і на іноземну валюту) та на різноманітні товари, а також використовувати для оплати різних послуг і робіт.

Друге питання, що постає під час аналізу криптовалюти як предмета злочинів проти власності, – чи є криптовалюта майном? Для відповіді необхідно звернутися до цивільного законодавства. Згідно зі ст. 177 Цивільного кодексу України, до об'єктів цивільних прав належать речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Безумовно, криптовалюту можна було б віднести до грошей (валюти). Так, 6 серпня 2013 року суд Східного округу штату Техас прийняв рішення: «Оскільки BTC можна використовувати в якості грошей для оплати за товари або обміняти на звичайні валюти, то вони є валютою або формою грошей» [4]. Також 21 березня 2014 року швейцарським парламентом був прийнятий законопроект, згідно з яким BTC слід розглядати як іноземну валюту [5].

Сьогодні криптовалюту можна обміняти не тільки на звичні гроші (гривні, долари або євро), але і на різні товари або послуги. Так, Університет Нікосії в якості оплати навчання приймає BTC [6]; компанія “Virgin Galactic” здійснює авіап перевезення за криптовалюту; “Lamborghini” продає свої автомобілі [7], як і американська компанія “Philipp Preuss” – нерухомість [8]. Однак переважна більшість послуг, за які береться криптовалюта, надається лише в кіберпросторі – це, як правило, хостинг, оплата онлайн-ігор та інших послуг.

Проаналізувавши ситуацію, що склалася, можна зробити висновок, що криптовалюта однозначно є засобом платежу. Однак це не робить її справжніми грошима. Основною причиною, за якою не можна визнати криптовалюту грошима, є те, що вона емітується децентралізовано, і не існує суб'єкта, який забезпечує її платоспроможність.

Якщо криптовалюту не можна визнати грошима, то постає питання: що це? Оптимальним, на наш погляд, було б рішення включити криптовалюту до категорії «інші матеріальні та нематеріальні блага» в рамках ст. 177 Цивільного кодексу України. Кожна одиниця криптовалюти індивідуально визначена. Це унікальне, дуже довге число, що міститься в захищеному комп'ютерному файлі. Одночасно двох таких одиниць бути не може. Отже, купуючи криптовалюту за реальні (справж-

ні) гроші, покупець набуває унікального індивідуального блага, що має вартість, тобто товар.

Визнання криптовалюти об'єктом речового права в якості «іншого блага» надасть можливість захистити права її власників, у тому числі за допомогою кримінально-правових засобів.

Що стосується об'єктивної сторони кіберзлочинів проти власності, то їх особливість проявляється не в обов'язкових ознаках об'єктивної сторони (вони нічим не відрізняються від аналогічних традиційних складів злочинів), а радше у факультативних ознаках, таких як спосіб, місце і засіб вчинення злочину. Як було сказано раніше, ознакою всіх кіберзлочинів є дистанційний спосіб їх вчинення. Такі злочини принципово відрізняються відсутністю фізичного або просторового контакту між винним і потерпілим. Злочинець може вчинити викрадення з банку, розташованого в іншій країні, не виходячи з дому, тільки за допомогою кіберпростору.

Дистанційне вчинення злочину не знижує його суспільної небезпеки. Такий спосіб передбачає серйозніший підхід до планування і реалізації злочинного наміру. Для вчинення шахрайських дій шляхом обману або зловживання довірою, злочинець може зареєструватися в декількох соціальних мережах під різними іменами і протягом тривалого часу вести спілкування з потерпілими, і тільки після того, як він повністю заволодіє їх довірою, попросити грошей і ошукати.

Дистанційний спосіб вчинення злочину дозволяє не залишати фізичних слідів, що ускладнює процес доказування і виявлення злочинця. Все, що залишається після вчинення більшості кіберзлочинів, – це записи на комп'ютері потерпілого і записи його Інтернет-провайдера. Єдине, що таким чином можна виявити, – це IP-адреса (від англ. *Internet Protocol Address*) комп'ютера винного, проте найчастіше злочинці використовують «анонімайзери» та інші програми, приховуючи свою дійсну IP-адресу. До того ж, у разі, якщо злочинець скористався безкоштовним і бездротовим Інтернет-з'єднанням (Wi-Fi) в будь-якому кафе, простежити його можливо лише до IP-адреси комп'ютера кафе.

У цьому випадку єдине, що пов'язує злочинця і жертву, – це MAC-адреса (від англ. *Media Access Control*) ноутбука, планшета або смартфона винного і запис на комп'ютері кафе про те, що з цієї MAC-адреси в певний час був здійснений доступ в мережу Інтернет. Однак винний може просто викинути свій смартфон або планшет після вчинення злочину, і на цьому зв'язок зникне. Також дистанційний спосіб вчинення злочину дозволяє злочинцям залишатися анонімними і суб'єктивно відчувати себе захищеними від правоохоронних органів. Потерпілі не можуть описати ані приблизний вік, ані стать злочинця, ані особливі прикмети.

Кіберпростір може розглядатися в якості місця вчинення злочину. Використання кіберпростору як місця вчинення злочину дозволяє зрозуміти простоту і легкість вчинення кіберзлочинів проти власності. Представивши віртуальну реальність як якесь місце, можна легко проілюструвати саму суть кіберзлочинів. Проте для визначення кримінального закону, який буде діяти в цьому випадку, необхідно виявити місце вчинення злочину. У разі визнання кіберпростору місцем вчинення злочину неможливо достовірно визначити, кримінальний закон якої держави слід застосувати у певній ситуації, оскільки кіберпростір не є територією жодного з існуючих держав. Отже, до злочинів, вчинених у кіберпросторі, неможливо застосувати територіальний принцип дії кримінального закону. Тому розуміння кіберпростору в якості місця вчинення злочину не має ніякого кримінально-правового значення.

На нашу думку, кіберпростір не можна розглядати в якості місця вчинення діяння. Так, під час вчинення будь-якого кіберзлочину проти власності активною дією людини слід вважати його дії з введення даних (робота за комп'ютером, натискання клавіш клавіатури). Отже, місцем вчинення злочину є місце, де винний вчинив введення комп'ютерних даних, тобто це місце доступу в кіберпростір (конкретна квартира або Інтернет-кафе). Звісно, що кіберпростір – це основний засіб вчинення кіберзлочину проти власності.

Кіберпростір створює всі необхідні умови для вчинення злочину дистанційно. Злочинець використовує цю можливість, що значно спрощує процес вчинення злочину. При цьому під час відсутності доступу в кіберпростір вчинення кіберзлочинів проти власності стає неможливим. Навіть якщо у злочинця буде в наявності персональний комп'ютер, але доступу в кіберпростір не буде, то і вчинити дистанційно злочин у нього не буде змоги. Кіберпростір створює між суб'єктом і потерпілим зв'язок, без якого злочинна дія неможлива.

Пристрої доступу в кіберпростір (смартфони, планшети, комп'ютери) можуть бути допоміжними засобами, оскільки без доступу в кіберпростір вони втрачають свою значимість для злочинця і унеможливають злочинну дію. Ця теза стосується також вірусів та іншого шкідливого програмного забезпечення.

Із суб'єктивного боку, усі досліджувані склади злочинів вчиняються умисно, при цьому, як правило, з прямим умислом, що також свідчить про характер суспільної небезпеки.

Суб'єкт кіберзлочинів проти власності не має особливих специфічних ознак, чого не можна стверджувати про особистість злочинця. Залежно від конкретних складів, суб'єкт даних злочинів може бути як загальним, так і спеціальним. За на-

явності загального суб'єкта таким визнається осудна фізична особа, яка досягла віку кримінальної відповідальності. До спеціальних суб'єктів деяких кіберзлочинів можна віднести наявність спеціального статусу (службове становище винної особи).

Грунтуючись на викладеному, наводимо положення загальної характеристики складів кіберзлочинів проти власності.

1. Родовим об'єктом усіх злочинів проти власності, вчинених у кіберпросторі, є відносини власності, що забезпечують матеріальний добробут особи, суспільства і держави. Залежно від способу вчинення таких кіберзлочинів у якості додаткового об'єкта можуть виступати відносини у сфері комп'ютерної інформації.

2. Криптовалюта – це цифровий інформаційний продукт, сукупність унікальних комп'ютерних даних, об'єднаних у віртуальний носій, що містить усі ознаки товару, визначається вартістю і належить на праві власності іншій особі та може виступати предметом кіберзлочинів проти власності.

3. Ознаками об'єктивної сторони кіберзлочинів проти власності є дистанційний спосіб їх вчинення, віддаленість один від одного місця вчинення суспільно небезпечного діяння і місця настання наслідків, використання кіберпростору в якості основного засобу вчинення такого злочину.

4. Залежно від конкретних складів суб'єкт таких злочинів може бути як загальним, так і спеціальним.

5. Усі досліджувані склади злочинів вчиняються умисно, при цьому, як правило, із прямим умислом, корисливим мотивом.

Література

1. McGuire M., Dowling S. Cybercrime: A review of the evidence: summary of key findings and implications. Home Office. University of Surrey. 2013. № 13. P. 29.

2. Берзін П., Куцевич М. Неправомірний випуск й використання електронних грошей, що вчиняються в системах інтернет-розрахунків (проблеми кримінально-правової кваліфікації). Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Юридичні науки». 2013. № 4(98). С. 13–16.

3. Дорохіна Ю.А. Електронні гроші та криптовалюти як предмет злочинів проти власності. Вісник Кримінологічної асоціації України. 2016. № 3(14). С. 46–56.

4. Офіційний сайт інформаційного агентства «Russia Today». URL: <http://rt.com/usa/bitcoin-sec-shavers-texas-231>.

5. Офіційний сайт Парламенту Швейцарії. URL: http://www.parlament.ch/e/suche/Pages/geschaefte.aspx?gesch_id=20134070.

6. Офіційний сайт «ІТАР-ТАСС». URL: <http://itar-tass.com/ekonomika/783989>.

7. Форум «Ламборджині». URL: <http://lamborghinineportbeach.blogspot.ru/2013/12/the-bitcoin-saga-continues.html>.

8. Інформаційний ресурс «The Wall Street Journal». URL: <http://blogs.wsj.com/developments/2013/12/17/hamptons-seller-tries-new-pitch-buy-my-house-inbitcoin>.

Анотація

Піцик Ю. М. Кримінально-правова характеристика кіберзлочинів проти власності. – Стаття.

У статті розглянуто елементи кіберзлочинів проти власності, а саме об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт, суб'єктивну сторону досліджуваної категорії злочинів. Надано авторське бачення понятійного апарату та змісту обов'язкових складових кіберзлочинів проти власності.

Ключові слова: кіберзлочин, склад злочину, власність.

Аннотация

Піцик Ю. Н. Уголовно-правовая характеристика киберпреступлений против собственности. – Статья.

В статье рассмотрены элементы киберпреступлений против собственности, в частности объект, объективная сторона, субъект, субъективная сторона исследуемой категории преступлений. Представлено авторское видение понятийного аппарата и содержания обязательных составляющих киберпреступлений против собственности.

Ключевые слова: киберпреступление, состав преступления, собственность.

Summary

Pitsyk Yu. M. Criminal-legal characteristic of cyber-crime against property. – Article.

In the article the elements of cybercrimes are considered against property, namely object, objective side, subject, subjective side of this category of crimes. The author's vision of concept vehicle and maintenance of obligatory component cybercrimes is given against property.

Key words: cybercrime, corpus delict, property.